

У статті розглядається проблема розвитку навичок самостійної роботи студентів-географів у процесі професійної підготовки.

Аннотація

В статье рассматривается проблема развития навыков самостоятельной работы студентов-географов в процессе профессиональной подготовки.

Annotation

In this article is considering the problem of developing the habit of independent work of student-geographers in the process of professional preparation.

Подано до редакції 24.09.2009 р.

□ 2009

Чжоу Тинтин

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВИ СТУДЕНТІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Науково-теоретична сутність будь-якої категорії розглядається вченими як інтелектуальний продукт, що розкривається в різних аспектах. Вивчення сутності пізнавальної ініціативи не є виключенням. Дослідження різновиду відповідного інтелектуального продукту, а саме – психолого-педагогічної сутності пізнавальної ініціативи студентів, які отримують педагогічну освіту, набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... У науково-теоретичній літературі відомі погляди на визначену проблему видатних психологів та педагогів. Вони розкривали її у контексті інтелектуальної діяльності індивіда, його мислення (Д.Богоявленська, А.Маслоу, Є.Рапацевич, Б.Теплов, М.Ярмаченко), з позицій пізнання психології людської діяльності (В.Давидов, О.Леонтьєв, А.Матюшкін, С.Рубінштейн), загальної активності та пізнавального інтересу (В.Іванов, М.Морозов, В.Небиліцин, Л.Славіна, Л.Шеншев), педагогічної психології та діагностики учбового процесу (Буй Ван Хуе, Н.Менчинська, Л.Фридман).

Так, А.Маслоу пов'язує пізнання з мисленням. На його думку, науковців цікавлять багато аспектів щодо них, таких як зміни думок, поглядів та суджень, несподіване розуміння, сприйняття принципів та ін., які допомагають отримувати більше знань [3, с. 236].

Види прояву активності у ініціативі розкривається багатьма дослідниками. Активність пізнавальної діяльності детально вивчали Л.Шеншов, А.Матюшкін та ін. Для вирішення якісної характеристики активності дії як "міри взаємодії", виявлення її сутності, на думку Д.Богоявленської, необхідно винайти міру інтелектуальної активності. [1, с. 22].

Формулювання цілей статті... Метою даної роботи є теоретичний аналіз психолого-педагогічної сутності змісту пізнавальної ініціативи, усвідомлення взаємозв'язку з дотичними психолого-педагогічними поняттями для з'ясування перспектив їх застосування у науково-педагогічній практиці майбутніх вчителів, студентів педагогічних освітніх закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження... А.Маслоу, розкриваючи взаємозв'язок пізнання та мислення акцентує увагу на багатоаспектність цієї взаємодії, яка проявляється у зміні думок, суджень, виникненні несподіваного розуміння суті проблем, осяяння тощо, які допомагають отримувати характерологічні "ефекти повного знання". У зв'язку з цими категоріями доцільно вивчати креативність та продуктивність. На думку автора, мислення здорових людей, якщо вони відрізняються також достатнім інтелектом – стимулюється не лише обраною проблемою та припиняються на момент її вирішення. Воно включається спонтанно, приносить радість та задоволення людям, часто автоматично [3, с. 237]. Такі люди отримують задоволення від того, що є мислячими істотами, для яких немає потреби примушувати себе думати або будь-що обмірковувати. Але мислення не завжди чітко спрямовано та вмотивовано. Часто воно збуджується емоційними поштовхами, вільними асоціаціями, які традиційно вважаються протилежними щодо раціональності. Хоча у дійсності доволі успішно сполучаються з нею. З цієї точки зору доцільно, на думку автора, сконцентрувати пізнання на проблемі, а не на власній особі, спрямовуючи свої дослідження на можливу об'єктивність дослідника.

Оскільки ми зосереджуємо увагу на інтелектуальній активності, яка формує пізнавальну ініціативу, нам цікаво знати точку зору А.Маслоу про недостатність такої характеристики як коефіцієнт IQ, оскільки він не має нічого спільного з мудрістю, здоровим глуздом, розсудливістю. Також не можна з впевненістю сказати, що саме впливає на позитивне формування цих якостей та підвищення інтелекту. До того ж тести на IQ пов'язані з відповідною культурою суспільства та особи, що впливає на їх результати [3, с. 236].

Для вирішення якісної характеристики активності дії як "міри взаємодії", виявлення її сутності необхідно винайти міру інтелектуальної активності. З точки зору Д.Богоявленської "найбільш інтимною якісною характеристикою" інтелектуальної активності може слугувати "інтелектуальна ініціатива", яка усвідомлюється як продовження розумової діяльності "за межами ситуативної заданості, не обумовленою ні практичними потребами, ні зовнішньою негативною або суб'єктивною негативною оцінкою роботи". З цих позицій вчена усвідомлює інтелектуальну ініціативу своєрідним критерієм інтелектуальної активності [1, с. 22].

Прояв активності у ініціативі інтуїтивно сприймається багатьма дослідниками. Ніхто з них не сприймає активною та ініціативною людину, яка виконує роботу добре, але тільки у заданих межах. Таку людину, зазвичай називають добросовісною. Натомість аналогічний критерій (інтелектуальна ініціатива), не менш значущий, не знаходить гідної реалізації у науковій розробці поняття "інтелектуальна активність" [1, с. 22]. Інтелектуальну ініціативу не слід ототожнювати з виявом будь-якої ініціативи в інтелектуальній формі.

На думку вченої треба відрізнити її, по-перше, від ініціативи вибору, переваги розумової діяльності іншим її видам, по-друге – від устремління до перевиконання завдання, коли додатково до заданого в експериментальній роботі (також і у життєвих ситуаціях) виконавець просить дати йому ще одну, дві чи більше завдань, що може бути проявом не інтелектуальної ініціативи, а скоріше самоствердженням на фоні емоційного підкріплення.

Доцільно враховувати, що мотиви вибору можуть бути також різними, а саме: це і потреба у самоствердженні, і бажання виділитись будь-яким чином, тобто заслужити похвалу, та захоплення розумовим процесом як таким (якщо навіть він є рутинним), і насамкінець, спеціально пізнавальним процесом. Відсутність чіткого об'єктивного критерію мотивації вибору розумової діяльності не дозволяє, на думку Д.Богоявленської, розглядати ініціативу вибору однозначно як інтелектуальну активність.

Визначення активності через ініціативу при всіх складностях використання цього терміна (крім змістового сенсу) необхідно, щоб зрозуміти поняття інтелектуальної активності і енергетичні уявлення про інтелектуальну активність. Дійсно, інтенсивна, з високим тонутом, але рутинна за своїм змістом розумова діяльність не призводить до того якісного стибка, яким є нова ідея, проблема [1, с. 23].

У формулюванні активності як "міри взаємодії" зауважена інша сторона енергетичного трактування активності – механістичність. І лише у деяких окремих визначеннях, таких як, наприклад, активність розглядається як реакція на новизну [1, с. 23]. Тут реакція – тлумачиться як акція у відповідь на щось, тобто надана вказівка на необхідність зовнішнього стимулу (доречі, у патології занадто бурну поведінку індивіда правомірно називають „реактивністю“, тоді як у нормі подібна експансивність часто приймається дослідниками за показник активності) [там само].

Платон у свій час примітив, що пізнання починається із подиву. Але вразити може лише щось несподіване, чудне, дивне, тоді сама ситуація стимулює наш інтелект. Можна знайти щось незвичне і у тому, що здається нам звичним. Мабуть, завдяки цьому з'являються, точніше виявляються такі незвичні люди як Ейнштейн та ін. А може це просто дуже допитливі люди, яких ми називаємо новаторами, без яких неможливий розвиток жодної галузі науки та культури.

У зв'язку з цим Л.Шеншев виокремлює два роди пізнавальної діяльності: а) стимульовану ззовні незвичайною ситуацією, яка викликає необхідність орієнтування, та б) таку, яка виражається у пізнанні проблемної ситуації відносно того, що всіма сприймається як само собою зрозуміле явище. Дослідники мислення та творчості, на жаль, обмежуються пізнавальним процесом першого роду, які є тривіальними. Це обґрунтовується тим, що будь-яке мислення функціонує частіше лише тоді, коли з'являється в цьому потреба [8].

Якщо ж погодитись з тим, що думка починає робити у людини в той час, коли життя наштовхує її на будь-які складності, перешкоди, перепони, тоді творчу особистість, яка ставить нові проблеми самостійно, довелося б характеризувати як "патологічну" [4]. У свій час І.П.Павлов писав про згасання орієнтовної реакції як про процес необхідний та неминучий. Спираючись на цю думку, Дж. Ейкер (як згадує Д.Богоявленська) проголосив у якості одного із "захисних факторів" психічної діяльності людини тенденцію до перетворення "проблемного поля у безпроблемне". Цього не відбувається лише у патологічних порушеннях гальмуючих процесів. З педагогічної точки зору – зняття ускладнень у навчанні студентів уможливорюється за рахунок зменшення занадто великої кількості навчального матеріалу, спираючись на логіку розгортання змісту, а не на загальну суму подій, пояснень викладача тощо.

Ініціатива тісно пов'язана з інтелектуальною діяльністю. Більше того, ініціатива – це не лише продовження за власним бажанням розумової діяльності, а саме пізнавальної діяльності, яка не може бути обумовлена ні практичними потребами (наприклад, рішення експериментальних задач загально відомими методами), ні зовнішньою або суб'єктивною негативною оцінкою власної роботи ("зробив погано, треба було б краще" Д.Б.Богоявленська).

В.Небилицин, розкриваючи сутність активності, дав таке її визначення. Він вважав, що "поняттям загальної активності об'єднується група особистісних якостей, які обумовлюють внутрішню потребу, тенденцію індивіда до ефективного засвоєння зовнішньої діяльності; взагалі до самовираження відносно зовнішнього світу". На думку автора, саме така потреба може реалізовуватися у розумовому, або руховому, або у соціальному плані, і у відповідності до цього може бути виокремлено декілька видів загальної активності [5, с. 22].

Таким чином, вчений розглядає активність: як якість, структурний компонент темпераменту, підкреслює, що параметри психологічної активності мають відношення лише до динамічної сторони психологічної діяльності. Це співзвучно із думкою Б.Теплова про те, що основні якості нервової системи визначають скоріше процесуальні, а не змістові сторони індивіда. Тому В.Небилицин відрізняє психологічну активність від особистісної активності і враховує для їх характеристики 3 компоненти: 1) результативний, реальні досягнення, результат будь-якої конкретної діяльності, дії або вчинку; 2) змістовий, тобто комплекс моральних або інтелектуальних причин та мета здійснення тих чи інших вчинків; 3) динамічний, що уявляє формальну характеристику виконуваної індивідом діяльності, за такими її параметрами як темп, інтенсивність, рівень та розподіл за часом тощо.

Ми погоджуємось із думками ведучих психологів, і вважаємо, що з огляду на педагогічну діяльність необхідно враховувати саме особистісну активність студентів у результативному та змістовому компонентах. Динамічний компонент враховувати здебільшого у перевірці фактичних результатів діяльності студентів у конкретній дослідницькій програмі як формальних показників.

Проаналізувавши ідеї багатьох психологів, можна зробити висновок, що вони мали різні теоретичні підходи до з'ясування сутності поняття "пізнавальна ініціатива", розглядали цей процес як фізіологічне та психологічне явище та усвідомлювали дію декількох взаємопов'язаних категорій: інтелект, пізнання, активність, ініціатива. Теоретичне обґрунтування обраної проблеми дає перспективи подальшого практичного дослідження її педагогічного аспекту.

Висновки... Окреслення основних теоретичних положень щодо сутності пізнавальної ініціативи як науково-педагогічної категорії розкриває шляхи педагогічного впливу на її формування, обумовлює систему відповідних засобів, спрямованих на позитивний результат навчання студентів, та розкриває перспективи використання отриманих ними здобутків у майбутній педагогічній діяльності.

Література

1. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Диана Борисовна Богоявленская / [отв. ред. академик Б.М. Кедров]. – Р/на Д. : Издательство Ростовского университета, 1983. – 176 с.
2. Иванов В.П. Человеческая деятельность – познание – искусство /В.П. Иванов. – К., 1977. – 251 с.
3. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу. – 3-е изд. – СПб.: Питер, – 2003. – 352 с. (Серия «Мастера психологи»).
4. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А.М. Матюшкин. – М., 1972. – 178 с.
5. Небилицин В.Д. Актуальные проблемы дифференциальной психофизиологии / В.Д. Небилицин // Вопросы психологи. – 1971. – № 6. – С. 13-26.
6. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий / Б.М. Теплов. – М., 1961. – 535 с.
7. Фридман Л.М. Об одной методике диагностики учебной деятельности / Фридман Л.М., Буй Ван Хуэ // Вопросы психологи. – 1978. – № 2. – С. 129-132.
8. Шеншев Л.В. Об одном приеме возбуждения познавательного интереса / Л.В. Шеншев. – В кн.: Новые исследования в педагогических науках. – М., 1965. – № 138. – С. 183-189.

Анотація

У статті надано аналіз психолого-педагогічних досліджень щодо розкриття сутності поняття "пізнавальна ініціатива", який спрямований на теоретичне обґрунтування обраної категорії та усвідомлення її застосування у педагогічній діяльності.

Аннотация

В статье представлен анализ психолого-педагогических исследований, касающихся сущности понятия «познавательная инициатива», который направлен на теоретическое обоснование данной категории и осознание ее применения в педагогической деятельности.

Summary

In this article the analyses of psychological and pedagogical investigations are offered, which are about essence of category "initiative of cognition" and direct on it theoretical basis, and as well as realize how put it into practice.

Подано до редакції 25.11.2009 р.

Рекомендовано до друку докт.пед.наук, проф.Гуральник Н.П.